

CAPITOLUL I

ECONOMIA OMENIRII ÎNCEPE ÎN PREISTORIA EI

Istoria este știința a ceea ce nu se întâmplă de două ori.

Paul VALERY

A. Actul economic extrage omul din maimuță

Preistoria este definită ca încadrând (și studiind) dezvoltarea primelor societăți umane, **de la apariția omului și până la inventarea și răspândirea scrisului**; dacă în ce privește frontiera între preistorie și istorie, specialiștii au convenit să o plaseze în punctul de răscruce, marcat de comunicarea prin scris, în ce privește **începutul**, acesta se pierde în negura vremii și, cu fiecare nouă descoperire arheologică, cu fiecare nouă fosilă atestatoare de prezență „umană”, acest început devine tot mai îndepărtat.¹

La nivelul cunoștințelor de astăzi, se pare că, în urmă cu 8 milioane de ani, o puternică mișcare tectonică se produce, nefiind prima, creând o falie imensă între Africa și zona arabică, împărțind în două populația de maimuțe, ce popula abundant planeta. Fenomenul a fost denumit „**Marele Rift**” iar valea lui avea să devină leagănul umanității, prin bogăția de fosile care a fost descoperită în această regiune.² Mai întâi, pe malul estic al Riftului, a fost găsită **Orrorin**, fosila celui mai vechi hominid, descoperită în Kenya, în 2000 și fiind evaluată ca datând cu 6 milioane de ani în urmă; alte fosile au fost descoperite în 2001, tot în partea estică, conturându-se astfel o seducătoare teorie „**East Side Story**” (Povestea de pe malul estic).³

În 1974, a fost descoperită în **Etiopia**, una dintre cele mai celebre fosile de australopitec din lume, puternic mediatizată, întrucât **Lucy**, cum a fost botezată de oamenii de știință, a fost considerată, mult timp, ca „**mamă**” a omenirii, unul dintre strămoșii direcți ai omului.⁴ Este scheletul unei femei Australopitec, înecată în timpul unei inundații.⁵ Lucy face parte din specia **Australopithecus afarensis**, cu o vârstă de cca 3 milioane de ani; ea se hrănea cu nuci, fructe, rădăcini și foarte

¹ Jean Guilaine (coord.), *La Préhistoire*, Editura Larousse, Paris, 1989, cap. I „La Préhistoire, une science en mutation”, pp. 11-28.

² Cynthia Stokes Brown, *Istoria lumii, de la Big Bang până în prezent*, Editura Litera, București, 2011, pp. 71-73.

³ Rémi Pin, „Les origines de l’homme”, dosar special în *Dossiers Science*, vol. I, Editura ESI, Paris, 2011, subcap. „La recherche du dernier ancêtre commun”, pp. 20-21.

⁴ A se vedea și François Gros, *Les Mondes Nouveaux de la Biologie*, Editura Odile Jacob, Paris, 2012, cap. „Un bref rappel sur nos origines préhumains et humains”, pp. 99-101.

⁵ A se vedea și Anik Blaise (coord.), *Cronique de l’Humanité*, Editura Elsevier, Paris, 1986, pp. 16-17.

probabil, cu prăzi ocazionale.⁶ Alte specii candidează la postul de „*decan de vârstă*” al australopitecilor. Astfel, **Australopithecus anamensis** este datat între 4,2 și 3,9 milioane de ani, **Australopithecus africanus** către 2,8 milioane de ani și **Australopithecus garhi**, mai tânăr, respectiv de 2,6 milioane de ani sunt creditați drept pretendenți la calitatea de „*veri*” ai omului. **Ei utilizau unelte de piatră pentru a sparge nuci, dar nu erau în măsură să-și confecționeze, în mod intenționat, uneltele.**⁷

Schimbările climatice drastice, spre 2,8 milioane de ani, atacă structural „*bios*”-ul, astfel încât australopitecii dispar și ei, lăsând oamenilor de știință întrebarea nerăspunsă, cum a avut loc separarea australopitecilor de cimpanzei sau, mai înainte, separarea ambelor specii de gorile și, încă mai înaintea tuturor acestora, de urangutani.⁸ În urma australopitecilor, rămân două linii genealogice: **parantropii** și „*verii*” lor apropiați, primii oameni.⁹ Cu **parantropii** ajungem între 2,7 milioane și 1,3 milioane înaintea erei noastre și rămânem, din punct de vedere geografic, tot în Africa.¹⁰

Isteața maimuță **Australopithecus** adesea cobora din copaci pentru a-și căuta o piatră de spart nuci și, aflându-se pe pământ, mergea când în patru labe, așa ca toată lumea bună de atunci, când se scula în două picioare și mai făcea câțiva pași, poate chiar mai mulți, uitându-se în toate părțile, să vadă de unde vin zgomotele ciudate sau dacă nu cumva vreun pericol se apropie. Dar ipotezele, și ele

⁶ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Lucy, une jeune Australopithèque gracile, est morte noyée”, p. 17.

⁷ Pascal Picq, *Les origines de l'homme*, Editura Tallandrier, Paris, 1999, cap. „Le peuple australopitheque: afarensis (LUCY), anamensis, africanus și A. Bahrelghazali (Abel)”, pp. 66-83. **Tranziția de la instinct la act** este o problemă pe care, epistemologic, o clarifică Emil Dinga, iar din punct de vedere istoric, constituie încă subiect de dezbatere. Prin act se înțelege orice manifestare (exteriorizare) a unei intenții. **Căutarea** (și găsierea) hranei de către animale și plante nu sunt, deci, **acte**, ci sunt, în opinia lui Emil Dinga, exteriorizări instinctuale de sorginte naturală. Și cum intenția presupune conștiință (definită ca fiind capacitatea psihologică de a elabora modele și reprezentări despre lumea interioară și despre lumea exterioară), dacă vorbim despre acte „*umane*”, în această etapă, aceasta are mai curând un caracter metaforic. Mai ales că, definind „*economicul*”, autorul citat este tranșant, legându-l indisolubil de acțiunea umană și nu de „*tip uman*” (adăugarea noastră). **Economicul** este acel atribut (fenomenologic) al unui act, care implică intervenția ființei umane în natură, în scopul realizării schimbului material între subiectul acțional și natură (schimb de substanță, schimb de energie, schimb de informații). Emil Dinga, *Studiu de economie, contribuții la analiza logică, epistemologică și metodologică*, Editura Economică, București, 2009, subcap. 15.2 „Ce este economicul”, pp. 390-391, subcap. „Procesul economic”, pp. 392-394, subcap. „Fenomenul economic”, pp. 394-395.

⁸ François de Sarre, „L'homme descent-il du singe?” în *Aux origines de l'Homme*, nr.1/2011, pp. 23-25.

⁹ Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, pp. 58-64. De asemenea, Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Les cousins de l'homme”, p. 16. Dispariția speciilor este un fenomen frecvent în istoria vieții și a omului, fiind legată de selecția naturală. Oamenii de știință cred că niciun Australopithecus nu a supraviețuit, neputându-se adapta la climat și la terenul deschis, despădurit, și astfel, speciile vegetariene ca *Zinjanthropus* și *Paranthropus* nu au mai găsit hrană. Tot din această cauză a avut loc și migrația spre Asia. Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Extinction des Australopithèques”, p. 19.

¹⁰ Parantropii aveau un **volum cerebral** de 420-600 cm³, ceea ce înseamnă cca 40% din cel al unui om actual, o talie de 1,40 m și o musculatură puternică, o față plată și dinți mari ieșiți în față. **Bipedia** lor era mai perfecționată decât a australopitecilor dar își mențineau și o puternică facultate de a sări în copaci. Reținem că parantropii sunt mai apropiați de primii oameni dar se află pe o linie genealogică învecinată și înrudită. Jules Carles, *Le premier homme*, Editura Cerf, Paris, 1994, subcap. „Savoir si c'est un homme”, pp. 41-44. De asemenea, a se vedea Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Les paranthropes ou l'autre chemin de l'homínisation”, pp. 92-93.

științifice, spun că **parantropii** sunt copiii sau nepoții ei, împreună cu niște verișori ai lor, mai diferiți la înfățișare și pe care ei, parantropii, îi vedeau, evident, mai urâți decât ei și decât celelalte maimuțe.¹¹

Această specie nouă și diferită este **Homo habilis** și cu el începe istoria genului uman, în urmă cu cca 2,4 milioane de ani, tot acolo unde s-a aflat **leagănul evoluției, în Africa de Vest și cea de Est**¹²; oamenii de astăzi mai uită câteodată că ne tragem cu toții din aceeași maimuță și că suntem, cu toții, africani. El trebuie să se dovedească „*habilis*”, abil să-și meșteșugască **unelte simple**, din bucățile de piatră dimprejur, pe care le ciocnește între ele, până le găsește pe cele potrivite; astfel, va putea mai ușor **să scoată rădăcini** din pământ sau **să vâneze animale** mai mici sau mai puțin mici. El învață să rupă o creangă și să-și pregătească un **ciomag** care se dovedește foarte folositor, la nevoie (după cum se poate vedea și în zilele noastre).¹³ Tot lui i se atribuie și ideea „*genială*” de a-și amenaja un **adăpost propriu**; când un grup (o ceată) se muta într-o zonă anume, își alegea terenul, pe care îl împrejmuia, delimitând cu bolovani o arie circulară și având grijă ca în apropiere să se găsească din belșug vânat și arbori fructiferi.¹⁴

Membrele lui anterioare, chiar dacă nu îi mai folosesc la deplasare, devin foarte utile și prețioase; fosta labă a patru pedului este de-acum o **mână** cu care confecționează unelte și cu care își **organizează munca**. Începe o perioadă cu adevărat revoluționară, respectiv **acțiunea Omului asupra naturii** și care atrage după sine o **viață socială**, marcată la început prin **cooperare** în momente speciale - apărare, căutare de hrană - precum și printr-un simț primitiv de **repartiție** egalitară a hranei. Oamenii de știință **au (re)definit** „*genul Homo*”, care trebuie să reunească toate speciile derivate dintr-unul și același strămoș comun și au cunoscut aceeași adaptare: **talie corporală** mare, **bipedie exclusivă** și adaptare la viață în **locuri deschise**. **Creierul** este dezvoltat și dirijează procesul de adaptare prin **confecționarea de unelte**.¹⁵ Evoluția are loc și pe plan „economic”, prin trecerea de la **economia individuală** de subzistență la o **economie tribală** de subzistență.¹⁶ Ceea ce l-a diferențiat pe acest „*om-maimuță*” și l-a transformat din primat în „*habilis*” a fost folosirea pietrei, a **silexului**. Fața lumii s-a schimbat atunci când această ființă și-a însușit silexul, l-a ascuțit și nu s-a mai mulțumit să-l

¹¹ Pascal Picq, care este paleontolog, are numai cuvinte de laudă pentru acești primi oameni din categoria „*habilis*”. Creierul lor prezintă zone cerebrale mai dezvoltate, în relație cu un mod de viață mai complex și cu faptul că modul de comunicare a devenit mai diversificat, mai sistematizat. Deși acești primi oameni nu sunt pe deplin oameni, ei ocupă și exploatează teritorii mai vaste și își cioplesc unelte din piatră, pentru care își amenajează ateliere. Pascal Picq, *op.cit.*, pp. 146-147.

¹² Rémi Pin, *op.cit.*, pp. 26-29; de asemenea, Mihai E. Șerban, *Omul și Astrele*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1986, p. 215 și Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, p. 77.

¹³ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, pp. 18-19.

¹⁴ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Le règne de l’Homo habilis et l’avènement de l’Homo Erectus”, p. 18.

¹⁵ Pentru caracteristicile biologice ale omului, respectiv trăsăturile specifice care îl diferențiază de celelalte primate, a se vedea Etienne Rabaud, „Les caractéristiques biologiques humaines” în M. Lahy-Hollebecque (coord.), *L’Évolution humaine, des origines à nos jours*, vol. 1, Editura Librairie Aristide Quillet, Paris, 1934, subcap. „Le squelette”, pp. 4-5. „Les appendices et la préhensilité”, pp. 6-7, „La station bipède et verticale”, pp. 7-11, „L’encéphale”, pp. 12-13, „Le langage articulé”, pp. 14-15, „La vie sociale”, pp. 16-17.

¹⁶ Vezi și Louis-René Nougier, *L’économie préhistorique*, Editura PUF, Paris, 1970, p. 6.

folosească doar în stare brută, aruncându-l într-un predator sau într-un vânat, așa cum mai fac și astăzi marile maimuțe.¹⁷

Homo ergaster, primul om călător, apare în urmă cu 2 milioane de ani când, pe pământ, se mai aflau și alți semeni din speciile *Homo habilis* și *Homo rudolfensis*¹⁸; speciile oamenilor primitivi nu erau riguros succesive, din punct de vedere cronologic, cu momente clare de separare, ci în perioadele de oarecare tranziție și mult după aceea, speciile se suprapuneau. Cum spune **Pascal Picq**, adevărații oameni *Homo ergaster* se nasc dintr-o ruptură. Ei părăsesc habitatul arboreol pentru a păși spre orizonturi degajate. Ei sunt primele mari maimuțe migratoare care se deplasează spre pământuri necunoscute, ajutați și de un **protolimbaj** ce-i ajută să-i transmită cunoștințele.¹⁹

Homo ergaster se hrănea cu carne, inclusiv cu mortăciuni; rămâne, în mică măsură, vegetarian, dar **vânatul** de animale mari îi asigură hrana, în mod preponderent. Este un **vânător** și **primul om dotat cu arme de vânătoare**, pe care și le confecționează din piatră și le fuzionează simetric, prin șlefuire, pe ambele fețe; plasate pe vârful unor bastoane din lemn tare, ele devin „*arma vremii*”, reductibilă și eficace.²⁰ Dar, poate mai important și mai definitiv decât toate, este faptul că, lucrând piatra și „*fabricând*” unealta, acest om a gândit, în primitivitatea lui; și-a imaginat un model la care să ajungă. „*A fabrica înseamnă a gândi*”, spune și **Robert Clarke**, și nu numai el. Cea mai inteligentă maimuță poate să ajungă în stare să folosească și chiar să-și construiască o unealtă, numai în momentul când sunt reunite laolaltă nevoia și materia primă. Dar omul primitiv are **imaginea** obiectului pe care îl va confecționa și astfel, el iese definitiv din lumea animalelor, nu numai și nu în primul rând prin caracteristicile sale antropomorfe. Și, îl mai cităm odată pe Robert Clarke: „*în simplitatea lui, gestul rudimentar al tăietorului de piatră conține în el, esența progresului tehnic*”²¹.

Homo ergaster se aventurează în afara continentului african, din curiozitate, presiune demografică, bulversări ale mediului ambiant – oamenii de știință nu au descoperit cauza exactă; în schimb, ei au calculat că în ritmul unei migrații de câțiva kilometri pentru o generație, a fost nevoie de 100 000 de ani pentru 15 000 de km și a ajunge astfel în Europa și Asia; ceea ce înseamnă, pe scara evoluției, chiar foarte puțin timp.²²

¹⁷ Vezi și Jacques Debu-Bridel, *20 000 siècles de chasse à la pierre ou l'épopée du silex*, Editura France Empire, Paris, 1976, p. 17.

¹⁸ După 1990, paleontologii și-au pus întrebarea dacă unele fosile atribuite lui *Homo habilis* nu aparțin cumva unei sau a unora specii contemporane diferite. B. Wood de la Universitatea din Liverpool distinge, în 1992, între *Homo habilis* și *Homo rudolfensis*. Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Homo rudolfensis”, pp. 90-91.

¹⁹ Pascal Picq, *op.cit.*, pp. 147-148. Autorul apreciază că migrația l-a salvat pe „*ergaster*” de la extincție, fără ca el să știe.

²⁰ Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, p. 77.

²¹ Robert Clarke, *Naissance de l'Homme*, Editura du Seuil, Paris, 1980, subcap. „L'invention capitale”, pp. 24-25 și „Fabriquer, c'est penser”, pp. 26-27.

²² În urmă cu 1,5 milioane de ani, puternice perturbări climatice conduc la dispariția succesivă a lui „*Homo rudolfensis*”, apoi *Homo habilis* și spre 1 milion de ani și a parantropilor; în schimb, *Homo ergaster* a rezistat, cu corpul său acoperit cu învelituri din blana animalelor ucise și cu priceperea lui de a călători și de a vâna, pe drum, a ajuns să parcurgă distanțe planetare. *Homo ergaster* este și acela care parcurge drumul de la genitor la „*tată de familie*”, cu noi relații bărbat-femeie (mascul-femelă). Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Homo ergaster”, pp. 100-109.